

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՎԵՐՈՒՄԻՆԻ ՏԱՐԻ ԶՄԻՌՆԱՆ ԾԱՐԱԹ 15 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 1875 ԹԻՒ 1027

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Դիւանագիտական բանախօսութիւնքն ժամանակէ մի ի վեր մեծ գործունէութեամբ յառաջ կերթան ի մէջ եւրոպական տէրութեանց ի մասին Հէրսէկովինի խնդրոյն, որոյ լուծման հիմանք վերայ մեծ տէրութիւնք համաձայն կերեին Բարձրագոյն Դրան հետ. բայց լուծման քանի մի պարագայից վերայ միայն տարաձայնութիւն կը տեսնուի. Օսմանեան կայսերական կառավարութիւնն յօժարամիտ է միշտ նորէնոր վարչական բարեկարգութեամբ իւր քրիստոնէայ հպատակաց և մասնաւորապէս Հէրսէկովինի ժողովրդոց ընդհանուր կացութիւնն բարւաբել, կուսակալաց իշխանական զեղծմանքն կատարելապէս բառնալ և զքրիստոնէայ բնակիչս քաւառաց իրապէս մասնակից ընել իրենց գործոց վարչական տնօրէնութեանցը. Այս մարգասիւրական խոստմանց վերայ Հէրսէկովինի ապստամբ ժողովուրդք բաւական վստահութիւն չունենալով, կը պահանջեն որ մեծ տէրութիւնք երաշխաւոր լինին յիշեալ խոստմանց ճշդիւ գործադրութեան, և այս պայմանաւ միայն կուզեն թողուլ զէնքը և իրենց կատարեալ հնազանդութիւնը մատուցանել Բարձրագոյն Դրան. Ըստ երևմանց՝ մեծ տէրութիւնք ապօրինաւոր չեն գտներ զխնդիրն երաշխաւորութեան, և այս պատճառաւ է որ եւրոպական լրագիրք ոմանք ոչ սակաւ երկիրդ յայտնեցին Արեւելեան խնդրոյն երևան ելլելուն և շփոթեցնելու վրայօք. Այսու ամենայնիւ այս երկիրդ լուրերն կանխահաս են և չեն կրնար հիմնաւոր լինել, ցորչափ որ եւրոպիոյ մեծ տէրութեանց և մասնաւորապէս հիւսիսային երեք կայսերաց մէջ համաձայնութիւնն և միութիւնն կը շարունակէ. Վէնայի Նախնիքն լիարժեք հետեւեալ պարբերութիւնն զոր Պէրլինէն գրած են՝ ուշագրութեան արժանի է, և ի մասին երաշխաւորութեան՝ եղած տնօրէնութիւնն կը յայտնէ.

«Մեծ տէրութիւնքն՝ միաբան հաճութեամբ իբրեւ սահմանակից թուրքիոյ և անմիջական օգուտներ ունեցող տէրութիւն մի, աշխատել ի խմբագրութիւն ծրագրի միոյ ի մասին երաշխաւորութեանց՝ որք կը պահանջուին վասն գործադրութեան նոր բարեկարգութեանց, խոստացելոց ի Բարձրագոյն Դրանէ. Անտրասի կոմսն յօժարամիտ ստանձնեց զխմբագրութիւնն յիշեալ ծրագրին, որ ի մօտոյ պիտի հրատարակուի, կըսեն».

Լոնտոնի քաղաքապետ լորտին տուած հացկերութիւն առթիւ, ուր ներկայ կը գտնուէին քանի մի տէրութեանց գեղականքն, Մեծին Բրիտանիոյ առաջին նախարարն միտր Տիլդայէլի պատուական ատենախօսութիւն մի բրաւ, յորմէ հետեւեալ տողերն կը քաղեմք, որ թուրքիոյ գործոց կը վերաբերին.

«Մասնական ապստամբութիւն մի ծագելով եւրոպական թուրքիոյ գաւառի մը մէջ, իրաց այնպիսի վիճակ մի յառաջ բերաւ, որ նոյն երկրին մէջ ինչպէս քանիցս անգամ տեսնուեցաւ, կրնայ վտանգաւոր լինել. ի դիպուածի յայտնի՝ գովութեան արժանի խոհական զգուշութիւնն մեծ տէրութեանց՝ որք ուղղակի հաղորդակցութիւն ունին, այնպիսի բարեբաղդարութիւնք մի արտադրած էր, որ վայրկեան մի (քանի մի ամիս կայ) կարող եղանք հաւատարմութեայ ծանր խռովութիւնն անմիջապէս պիտի դադարէ. Բայց դժբաղդ դէպք մի այլինքն գանձային աղէտալի առջք մի կրկին ոգևորեց զմարառումն որ շնչասպառ վիճակի մը մէջ կը գտնուէր, նոր կերպարան մի տուաւ դէպքերուն և յոյսեր ու երկիւղներ ծնաւ այն տեղումքը և այն շրջանակաց մէջ, ուր մինչև այն ժամանակ չկային. Անկարելի է զրուցել թէ այսպիսի պարագայք վտանգաւոր չեն. Այսու ամենայնիւ ես մեծ վստահութիւն ունիմ միշտ ի վերոյիշեալ խոհական զգուշութիւնն, որ

կարծեմ թէ պիտի շարունակուի. հետեւաբար ի միայն յոյս ունիմ, այլև համոզեալ եմ թէ պիտի գտնուի այնպիսի միջոցներ, որով կարելի պիտի լինի նպաստաւոր աշխատել ձեռք բերել հաստատուն պահելով զխաղաղութիւնն և գոհ ընելով զհասարակաց կարծիքն եւրոպիոյ. Ոչ կամիմ ակնարկել ուրիշ վախճաններ. կը փափաքեմ միայն յաւելուլ թէ եւրոպական երկրից կայսերութեանց օգուտքն՝ այս խնդրոյն մէջ, անշուշտ առաւել ուղղակի են քան զօգուտն Անգղիոյ. բայց ոչ աւելի մեծ և կարեւոր ուստի նոքա՝ որ մեր երկրին վարչութիւնն ըստանձնեալ են այժմ, կատարելապէս կը ճանաչեն զհանգամանքն և զկարեւորութիւնն այս օգտից վասն Անգղիացւոց. հետեւաբար որոշեալ են պաշտպանել զնոյն օգուտներն».

Մեր վիոյ իշխանութեան մայրաքաղաքէն՝ այսինքն Պէրլինայէն կը գրեն թէ՝ կառավարութիւնն իմանալով որ բազմաթիւ օսմանեան զօրք հրաման ընկալան թողուլ զզօրաբանակն Նիւի և երկրին ներքին կողմերը քաշուլ, ինքն ևս հրաման տուաւ իւր զօրաց՝ որ սահմանագլուխէն հեռանան, և միանգամայն Պէրլինայէն յուղարկուելու զօրքը արգիլեց.

Իրաց այս պարագաներն՝ անշուշտ համաձայնութեան նշաններ են, և Սերվիոյ ու Բ. Դրան մէջ փոխադարձ վստահութեան վերահաստատութիւնն կապացուցանեն.

Կըսեմք թէ Ռուսաց օգոստոսիաւ կայսրն՝ շարժեալ ի սովորական մարդասէր զգացմանց իւրոց, բարեհաճեց է 30,000 ռուպլէ գործածել յուղարկել Գառատաղի խնամքին, ի նպաստ Հէրսէկովինի վերադարձեցնելու և փախստական ընտանեաց, որք մեծ բազմութեամբ Գառատաղի երկրորդ կը գտնուին. Կը հաւատեն թէ Ռուսիոյ այս մարգասիւրական ցոյցերն վասն Գառատաղի իշխանութեան, ոչ սակաւ նախանձ պատճառաւ է Սերվիոյ կառավարութեան, և հետեւաբար այս երկու իշխանութեանց քաղաքային յարաբերութիւնքն ցրտացեր են.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԱՐԵՐԱՇԽԱԿԱՆ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ

(Ի մեծա. Ուստիեան գրագետէ)

(Շարունակութիւն. Տես նախընթաց քիւր)

Եթէ ասոնց ոչ մէկը և ոչ միւսը կը ցաւ բլլալ գոբախտապէս, գոնէ ձմեռային արեւագարծի կէտը պէտք էր բռնել իբրեւ աստեղական տարեմուտ քաղաքական թվականին որ փրիստոսի ծննդեան աւուրց ամենամօտ աստեղական կէտն է. ասով ալ դարձեալ քաղաքական տարին աստեղական տարւոյն հետ համաձայնեալ կը գըտուէր, և տարւոյն եղանակներն ըստ կարի ճիշտ կ'պատասխանէին աստղաբաշխական եղանակաց. Գարունն ու Աշունը երկու հասարակածի զօներէն կ'սկսէին, Ամառը ու ձմեռը երկու արեւագարծի կէտերէն, և ամառը լինելը չէին խախտել իրենց աստեղական կէտերէն.

Ամիսներուն փոխանակ կ'ապաշտական ու բունապետական անտեղի և անմիտ, և մասնաւոր անձի, ազգի ու երկրի վերաբերեալ անուններ տալով՝ որոնք զիւրաւ կ'անհետանան, պարզութեան ու ճշտութեան համար՝ իրենց թվական անունները պէտք էր տալ, որք ի բնէ ճշմարիտ և անայլալ՝ աշխարհիս ամեն կողմի վերջնակ կը յարմարին, զորօրինակ Նախամիս, երկամիս, եւ այլն, և զոր ամեն ազգ կրնայ իր

լեզուովը թարգմանել. զորօրինակ արպերէն՝ շէնր Էվլէ, շէնր Եսնի, շէնր Եսլիս, շէնր Բապի, շէնր Խամիս, շէնր Եստիս, շէնր Եսպի, շէնր Եսմիս, շէնր Բասի, շէնր Եպրա, շէնր Եստաշլա, շէնր Եսնաշլա(1), և թէ երբեք Արապք կամ Օսմանցիք արեւելեանային ամիս գործածելու հարկ տեսնեն քաղաքական գործողութեանց մէջ. Նոյնպէս և Ֆրանսիոյ կրնայ շարունակել իր լեզուովը, քանի որ Բառերը՝ Էնֆանսմո, Գոֆանսմո, Եսնանսմո, և միւսները սոյն գրութեամբ փոխելով լրացնել իր 12 ամիսը թվական անունները. Նախամիս մէկը ճիշտ Գարնամուտէն սկսելով, այսինքն Լատինաց Մարտի 21էն, տարւոյն բոլոր ամիսներն ալ գրելով ճիշտ կը պատասխանեն.

(1) Արեգակնային այս ամսոց հետ գործածելու համար ջուրին օսմանցիք լաւագոյն թվական քան Օսմանեան Տերութեան սկզբնաւորութիւնը որ Քրիստոսի թվին 4300ին տեղի ունեցաւ, եւ ուղղագոյն տարեմուտ քան զիւրեց Նիկիոսք (նոր օր) որ արդէն իսկ իբր արեգակնային տարեգոյնի ընդունված է պաշտօնապէս գանձային գործողութեանց մէջ եւ որ ճիշտ գարնամուտին այսինքն Մարտի 9ին կը պատահի. Ռուսի մեր թվին 1872 Նախամիս մէկը կը պատասխանէ Օսմանեան թվին ճիշտ 573 Շէնր Էվլիի 1ին. Փափաքելի է որ օսմանցիք ընդհանրապէս ընդունելին արեգակնային այս բնական տարեմուտն ու ամիսները եւ ասոնց թվական անունները. ասով՝ բանաւոր եւ ուղղագոյն տարեգոյնութեան մը օրինակը տրուած կըլլային ուրիշ ազգաց.

Կենդանակերպից, այսինքն կենդանակամարի համաստեղութեանց կամ աստեղատանց. որոց մէջէն անցնելով կը կատարէ արեւն իր տարեկան շրջանը.

Արեգակնային տարին բաղկացեալ բլլալով 365 օր, 5 ժամէ, 48 րոպէէ և 51 մանրերկրորդէ, նահանջը 4 տարին մէյմը և 4 դարագլուխ մէյմը պէտք է որ բլլայ ըստ Գրիգորեան տօմարին, որպէսզի արեւային շրջանին կոտորակները ոչ աւելնան ոչ պակսին. Ասի ասանկ չբլլալուն համար է որ Յուլեան տօմարին տարին 12 օր ետ մնացած է աստղաբաշխական ճիշտ տարիէն. ամեն 4 տարի և ամեն դարագլուխ անխտրապէս նահանջ ընելով. Եթէ այս մեծ վրիպակին առջեւ չաւելի, այս 12 օրվան տարբերութիւնը երթալով կաւենայ ու դարեր անցնելով՝ ամիս, տարի կը կազմէ նոյն տօմարին մէջ.

Բայց Հայոց ինչ փոյթ այս անտեղութեանն. Յուլեան տօմարը Հայոց տօմար չէ, այսօր այս տօմարը գործածողք Ռուսերն ու Յոյներն են. Թող ասոնք մտածեն. Հայերն ունին իրենց ազգային տօմարը. մենք նայինք թէ ինչ բարեկարգութեան պէտք ունի այս տօմարը.

Հայոց Գոմար. Այսօր Հայոց թվական ըսվածը՝ որոյ Ռիթի տարւոյն մէջ ենք, չէ այն Հայկազանց թվականը զոր ունէին մեր Նախահարք Հայկէն կամ ջրհեղեղէն անտի. այլ զայս թվականը Մովսէս Բ. կաթողիկոսը հաստատեց փրիստոսի թվին 552ին ի յիշատակ փոփոխութեանց զորս բրաւ Հայոց գործածած հին տօմարին վը-

լուծիւնը կայ, որ Նորին Բարձրութիւնը գործնական վաճառականութեան հետամուտ մտքի մը ձիւքերը պետական մարդու մը ձիւքերուն հետ միացուցած է: Եզրիպտոս պարզապէս հողորդութեան երկիր մ'է՝ ընդարձակ հարստութիւններ արտադրելու կարող. բայց խորին իւր գաղափարով ժամանակ բանալիին մշակութիւնը աղայութեան մէջ դտաւ և փոխադրութեան միջոցներն անգոյ:

Այսօր տեսնուած կարգէ գուրս փոփոխութիւնը մէկ մարդու մը անողոգող կամքովն ու ազդուութեամբը գլուխ ելած է, և Եզրիպտոս՝ այս ժամանակ կարեւոր ապագայի մը մեծ ճանաչում վրայ կը գտնուի:

Բնական թէ խորին մեռնելէն ետեւ երկրի կրնայ վերստին խառնաշփոթութեան մէջ ընկնիլ. բայց այս հաւանականութեան առաջին իմաստութեամբ առնուած է՝ ուղղակի յաւերժութիւնն ապահովելով: Իւր որդիքը խիստ բաւարարելու երիտասարդներ են, եւրոպական կրթութեամբ մեծցած: Իւր նախարարներն՝ պրեմիերն բռնապետներուն սովորաբար ընտրած մարդոց կարգէն չեն: Նուպար փաշայի, Եզրիպտոս փաշայի և Բիազ փաշայի պէս անձինք, որոց յաջողակութիւնն ու ուղղութիւնն հանրապետութեան, ինչպէս նաեւ երկրամիջ անխոնջ նախարար խմայիլ փաշան, ըստ բաւականի կեդրոնաւորեն թէ՛ ապագայի անտես եղած չէ: Եզրիպտոսի մասին ունեցած իննամետայ փորձառութիւնն համազած է զիս, թէ այսպիսի իմաստուն վարչութեան մը ներքեւ երկիրն արագ զարթոյն ախտի առնու յառաջդիմութեան ճանաչումն մէջ, խորին հետ ունեցած ամեն առնչական խօսակցութեանս և իրմէ ստացած հասկացումն մէջ՝ տեսած եմ միշտ որ երկրաւորութիւնն ու վաճառականութիւնը տարաւոր միակ եռանդով վառեալ է, վասնզի Եզրիպտոսի մէջ քաղաքակրթութիւնն յառաջանելու ճամբիւր միջոցներ ճանաչած է զատնք: Խորին Եզրիպտոսի մէջ իւր դարը կանխած է, և ահա ասոր համար է որ արեւելեայց բնական եղած անդգայութեան յաղթելու այնչափ միջ թափած է: Արագ յառաջդիմութիւնն մեք բերելու փափաքը մեծ ծախքեր ընելու մէջ է իրեն. բայց որովհետեւ կրնայ իւր ծախքերը ներկայիս պահանջմանց համեմատ նուազեցնել, բնաւ երկկողմ կամ սրտատանջութեան լրջը պատճառ մը չեմ տեսներ Եզրիպտական պրոթէկթիւն ունեցողներուն քով: Ասոնք պար-

տին խորհիլ, որ եթէ թուրքիոյ մէջ տեղի ունեցած յանկարծական հաշտման վախճանով Եզրիպտական արթնթուրթներն հրապարակին վրայ լցնեն, իրենց սեփականութեան արժէքը կտրելէ զատ ուրիշ բան չեն ըներ: Ուրեմն յանգանքն Եզրիպտոսի չէ, այլ իւր պարտաւորութեան շղային գրգռութեան:

Սամուէլ Վ. Պէթքեր:

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՆՈՐ ՏԵՍԱԿ ԼՐԱՌԻԹԻՒՆ ՄԻ

Յանցելու ձեռքերնիս անցաւ վիմագիր ընդարձակ յայտարարութիւն մի, իւր զրպարտութեամբ և յանդուգն չարախօսութեամբ ընդդէմ վեհա. կաթողիկոսին ամենայն Հայոց: Այս յայտարարութիւնն՝ զոր պարտիմք յաւէտ լրբագրութիւն անուանել, վիմագրեալ է՝ ի Հռոմ և ստորագրեալ ի Կ. Պօլսեցի Յ. Հովնեան անձէ մի. որում ընկերակից՝ գուցէ և համամիտ է Սանտալճեան եպիսկոպոս ոմն. և տարակոյս չիկայ թէ այս վերջնայն դրամն է որ կը վատնուի այժմ ի Հռոմ ի զանազան միութիւնս. քանզի առաջին բոլորովին անարժաթ է:

Յիշեալ Յ. Հովնեանն, որ ժամանակ մի բնակեր է յիշմիածին Էսթիօզի ծառայութեան մէջ գնաւոր է, որովհետեւ բազմաթիւ խաբէրայ ոմն կերելի, խիստ հաւանականաբար 500—1000 ռուպլի խնդրած պիտի լինի ի վեհա. Հայրապետէն մերմէ. և ի վերջոյն ի վեհա. նոյն գումարն իրեն չտրուելուն՝ բերնին եկածն դուրս կուտայ և ինքզինքն «անյաղթ թշնամի» կանուանէ. Ն. Վեհափառութեան, Քանզի յիշեալ լրբագրութեան ներքեւ ստորագրած է «Քու անյաղթ թշնամին» Յ. Հովնեան:

Ողջամիտ Հայ Ժողովուրդն անշուշտ ամենեւին կարեւորութիւն մի չկրնար տալ այնպիսի լրբագրութեան մի. որոյ անբարոյական հեղինակին՝ Աստուած մի է ասելուն միայն կը հաւատան նոյն իսկ ազգականք իւր, որ ի մանկութենէ և ի մօտոյ կը ճանաչեն զինքը:

Կ. Պօլսոյ ԼՈՅՍ հանդիսին Հոկտ. 25 թուոյն մէջ հետեւեալը կընթեռնուի ի հաստատութիւն մեր գրածներուն:

«Արժան կը համարեմք հետեւեալ նամակին հրատարակութիւնը որ Յ. Հովնեանի հօրեղբորդուց կողմանէ մեզ զրկուած է՝ որուն հանրածանօթ անկեղծութիւնն ու հաւատարմութիւնն անհերք-

քելի վկայութիւն մը և ապացոյց մը կ'համարուի Յ. Հովնեանի բռնած չարաբարոյ ընթացից նըկատմամբ:

Հայր խմբագիր

Ներկայ ամսոյ 3/15 թուականաւ Յ. Հովնեանց ստորագրութեամբ յայտարարութիւն մը ընդունած եմ, զոր ամբողջ կարգադրութիւնս տեսայ որ մեր վեհա. Ս. Հայրապետին նկատմամբ խել մը անճոռնի զրպարտութիւններ ու թշնամանքներ և այլն կը պարունակէր. ինչպէս դուք ալ ձեր անցեալ շաբթուան ԼՈՅՍ հանդիսի միջոցաւ յիշելով յայտնած էիք թէ առանց խղճի իր ազգը ու եկեղեցին անխնայ հարուածելու ելած է: Արդարեւ խիստ մեծ պաշտօն մը կատարած էք, ճշմարտութիւնը յարգելու համար նոյն գրութիւնը ընելով: Բայց դուք կարծեմ՝ սա անձը լաւ չէք ճանաչեր թէ՛ ինչ բնութեան տէր է, ահա՛ ես կարող եմ ձեզ յայտնել սա վերոյիշեալ յայտարարութեան յայտարարութեան տէրն ու ըլլալը, աւելի պայծառ կերպիւ. Եպիսկոպոսին ինչ անձ ըլլալը չեմ գիտեր, անոր միայն իր գործքը կը ցըցունէ, բայց սա Հովնեանցը իմ հօրեղբոր որդի է, ինքը կարծելով թէ ես իրեն համամիտ ու ձայնակից եմ, կամ թէ ինքը լաւ բան մը կ'ենկորի պէս համարձակած է ուղղել ինձ նոյն յայտարարութիւնն, որուն համար պարտաւորիմ բողբել ու չընդունել երբէք, և կը յաւելում ըսելով թէ չըլլայ որ իմ սիրելի ազգիս պարզամիտները գայթակղին նոյն գրութեան հաւատք ընծայելով, զի ես այն անձին վարքը ի մօտոյ գիտեմ. իր ամեն գործն կամ ընթացքն մինչև ցարդ մեզ լաւ համարուած չէ. չէր բաւեր այն ամեն իր գործերն որ միշտ ծուռ կը գործէր, հիմայ ալ ելեր իմ սիրելի ազգիս ու սուրբ Եկեղեցւոյս հարուածներ տալ կը փորձէ: Ուստի տէր իմ ես իբրեւ ազգիս նախանձախնդիր մէկ անհատը տեսնելով ոյսպիսի մեծամեծ թշնամական զրպարտութիւններ մեր վեհա. Ս. կաթողիկոսին և ազգիս դէմ, հաշտ աչօք չեմ կրնար նայիլ, ու կուգեմ արգարութիւնն ու ճշմարտութիւնն յարգել. առնակ եղբայր, ազգական խաթեր համար մտիկ ընողներէն չեմ: Վերջացնելով խօսքս կը յայտարարեմ՝ դարձեալ ընդհանուր Ազգիս որ նոյն գրութեան կարեւորութիւն տալը անգամ աւելորդ է, զի այն անձին միայն Աստուած մէկ է բանուն կը հաւատամ, թող իր ստացած վկայականները լաւ պահելով՝ որպիսի կողմէ ալ այսուհետեւ պօռայ ու դատ անգամ պահանջէ Հռովմի ծոցէն, տեսներք կարող է Ազգն տակն ու վրայ ընել իր խելովը. խնդրեմ՝ Տ. խմբագիր ձեր յառաջիկայ ԼՈՅՍ հանդիսի մէջ տեղի չնորհելու բարեհաճութիւնը ունենաք, որով կանխաւ իմ խորին շնորհակալութիւնս յայտնելով,

21 Հոկտ. 1875 Մնամ Լայլն. Կ. Յ. ՋԱՎԱԲԱՆ

արքա ամիսներու անունները բնութեան երեւութից յարմարցնելու:

Մի պարծի թող Յուանսա այս գաղափարին համար իր աստղագէտներովը որք գեռ երէկ՝ այսինքն 70 տարւոյ չափ առաջ ամսոց բնական կամ մշակական անուններ տալ մտածեցին, մասնաւոր հիմնայ թող զի անդրանկագոյն ազգից կայ հին որոյ ծերութիւնն արեւորեալէ թըշնամութեան մէջ, այլ որ այս մասին կանխած է զանի 44 դարով, և յղացած ու ծնած է զայդ գաղափարը որ նոր կը թուի այսօր աչացն եւրոպայ: Այն փռանասցի գիտնոց կոծառէն արեւելագիտաց ոմանց անծանօթ չէին գուցէ Հայ-թղանց թվականն ու ամիսները, և հաւանօրէն անցմէ առած են այդ գաղափարը. իսկ եթէ փոքնէ ալ խորհած ըլլան, պէտք է գիտնան իրենցմէ խիստ շատ առաջ խորհողներ եղած են: Անձիւր հայրենասէր ուսումնականի պարտաւորութիւնն է նախանձախնդիր հանդիսաւայս հայրենի գաղափարին և չընքնել զանի երբէք օտարին. այլ մանաւանդ բարեկարգել, բարդաւաճել զանի և տիեզրական ըլլալու արեւմուտը կատարելութիւններ տալ անոր:

Շատուց ի վեր և մանաւանդ այս ետքի օրերս փափաք մը կայ ազգին մէջ Յուլեան տօմարը Գրիգորեանին հետ միացնելու, կամ աւելի ճիշտ ընել մեր մուրացիկ գործածած ամսոց օրերը լատինաց ամսոց օրերուն հետ միացնելու: Ասոր համար յատուկ ժողովներ ու գումարումներ պահանջելու խորհուրդներ եղած են, և հասարակութիւնն իրաւամբ հետաքրքիր է իմանալու

թէ ինչո՞ւ 12 աւուր տարբերութիւն կայ մէջերնիս, և ի՞նչ կը յայտնէ թէ որ կողմի հաշիւն որ չիտակ է անոր հետեւելու հնդ:

Օրինաւոր է այս իղձը. և քանի որ խնդիրը կրօնական չէ, կամ թէ՛ եթէ կրնայ ունենալ կրօնական մաս մը եկեղեցական տօնից նկատմամբ, զանի իր առջի վիճակին մէջ թողնով՝ եւրոպական եկեղեցական ժողովոց ձեռնհասութեան միայն վերաբերելի, անոր սոսկ գիտնական կամ աստղաբաշխական մասը ամեն ուսումնասիրաց հեղինակութեանը կը վերբերի, և այս մասն է միայն մեր ալ քննածն ու քննելիքը:

Սա պէտք է ըսենք նախ և միշտ աստղաբաշխօրէն խօսելով թէ Հայերուն այսօր գործածած տօմարը՝ այսինքն ժամանակաց հաշիւը՝ ազգային տօմար չէ, այլ Հռոմացոց Յուլեան ըսված հին տօմարն է, զորոյ աստղաբաշխական հաշիւոց սխալները եւրոպացիք ճանչելով՝ լքած են զանի և անոր տեղ սրբադրեալ նոր տօմար մը կը դրածան այսօր Գրիգորեան տօմարը: Եւ այս երկուքին մէջ եղած 12 աւուր տարբերութիւնը նահանջ տարւոյ հաշիւներէն միայն ծագած է որ Գրիգորեանին մէջ ուղիղ են: Գրիգորեան տօմարին հետ միանալու համար ազգայնոց յայտնած իղձը՝ սոյն ուղղութիւնն ընդունելու փափաքն է միայն և ոչ այլ ինչ:

Չայս ուղղութիւնը նոյն տօմարէն առնելու համար ինչ պէտք ունինք ժողովներու և վիճաբանութեանց, միթէ եւրոպացի արդի քաջագէտ աստղաբաշխից այսքան անգամ փորձարկեալ հաշիւները կրկին մենք ալ տի փորձենք,

և դարձեալ ի շնորհս ուղիղ կէտի մը երկուք ալ սխալ կէտեր առնելու ինչ պարտաւորութիւն կայ: Այդ չէ մեր կարծիքը. Գրիգորեան տօմարին հետեւիլ չէ կուրօրէն. այլ մեր իղձը ազգային տօմար մ'ունենալ է որ արեւմտեան տօմարին թերութիւններէն այնչափ հեռանայ և դէպի յուղղութիւն և ի բանաւորութիւն այնչափ մերձենայ, որ արեւմտեանք ցանկան օր մը իրենց տօմարը մերինին համաձայնել և մեր բնական տարեշափութեան հետեւիլ, երբոր սովորութեան գերութենէն ու նախապաշարմանց լուծէն զերծեալ բանաւորութիւն բնութեւն ելլեն այս մասին:

Ասի այսօր չէ նէ, օր մը տի ըլլայ: Օրինակ մեզի՝ Յուանսացոց հնարած մեղրական դրութիւնը, որ հետզհետէ ընդունվելու վրայ է միւս ազգերէ, և տարակոյս չկայ թէ օր մը համալխարհային տի ըլլայ. և ասի՝ ոչ թէ այն ազգին աշխարհավարական ազգեցութեան շնորհիւ, այլ շնորհիւ բանաւորութեան՝ զորոյ կնիքը կը կրէ այն դրութիւնը:

Մենք մեր ազգային տօմարին տարբերակական բարեկարգութիւնքը՝ Հայկազանց տօմարին նախնական ոգւոյն հետեւելով և զանի Գրիգորեան թվականին համաձայնելով՝ ներկայ տարեցոյցի մէջ ամփոփել փորձեցինք, զոր փոխանակ Հայ-կալէան անուններու Բնական տարեցոյց անուններցինք, զի ընդհանրապէս ամեն ազգաց և տոհմ երկրի մէջ գործածվելու յարմար և ընդունակ կը կարծենք:

(Մնացորդն յաջորդ քառով:)

